

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Заң факультеті

Кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасы

ҚОРЫТЫНДЫ ЕМТИХАН БАҒДАРЛАМАСЫ

**Пән: TMPSPD 7304 Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-
әдіснамалық мәселелері**

8D04203 «Құқықтану» білім беру бағдарламасы

Алматы, 2024 ж.

Пәннің қорытынды емтихан бағдарламасын құрастырған - аға оқытушы Д.Л.Байдельдинов 8D04203 «Құқықтану» білім беру бағдарламасы негізінде жасалынды.

Кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының мәжілісінде қаралып ұсынылды.

№ 1 Хаттама «29» тамыз 2024 ж.

Кафедра меңгерушісі, з.ғ.д., профессор Гүлжан Г.А. Куаналиева

Білім беру және оқыту сапасы бойынша академиялық комитетпен мақұлданды.

№ 1 хаттама «02» қыркүйек 2024 ж.

Төрайымы А.А. Урисбаева

Факультеттің Ғылыми кеңесінде ұсынылды.

№ 1 хаттама «02» қыркүйек 2024 ж.

Ғалым хатшы Г.М. Атаханова

Кіріспе

8D04203 «Құқықтану» мамандығы бойынша докторантураның білім алу бағдарламасын игеру ҚР Мемлекеттік жалпыға міндетті білім стандартына және академиялық саясатқа сәйкес, пәнді оқып игеру емтиханды тапсырудан тұратын қорытынды бақылаумен аяқталады. Емтихан - қорытынды бақылауға докторантураның оқу бағдарламалары мен оқу жұмыс жоспарына сәйкес, пән бойынша білім алу процесін аяқтап тиісті балл жинаған докторанттар ғана жіберіледі. Емтихан академиялық күнтізбеде және оқу жұмыс жоспарында көрсетілген мерзімдерде өткізіледі.

Қанағаттанарлықсыз баға алған докторанттарға осы кезеңдегі қорытынды бақылауды қайта тапсыруға тек ақылы түрде кредит төлеп, қайта оқу арқылы рұқсат етіледі. Апелляция беру қарастырылған. Емтихан нәтижесі бойынша қанағаттанарлықсыз баға алған студент университет бұйрығымен қайтадан оқуға тіркеледі, егер емтиханнан 25 балл алса онда қайта тапсыру FX қайта тапсырылады. Қанағаттанарлықсыз баға алғаннан кейінгі берілген денсаулық жағдайына байланысты құжаттар қарастырылмайды.

Бағаны көтермелеу мақсатында емтиханды қайта тапсыруға жол берілмейді.

Емтихан сұрақтары тексерістен өтіп бекітіледі.

Бағаны көтермелеу мақсатында емтиханды қайта тапсыруға жол берілмейді.

Емтихан сұрақтары тексерістен өтіп бекітіледі.

Емтихан өткізу ережелері

Емтихан нысаны - стандартты ауызша офлайн. Ауызша емтихан: дәстүрлі - сұрақтарға жауаптар. Ауызша емтихан - емтихан кестесі бойынша білім алушы оқытушымен немесе емтихан комиссиясының өкілдерімен қабылданады. Комиссия емтиханның басынан бастап аяқталғанға дейін емтиханның талаптарының сақталуын қамтамасыз етеді.

Емтихан форматы - офлайн ауызша.

Емтиханды қабылдау факультет бекіткен кестеге сәйкес қабылданады.

Докторанттың ауызша емтихан тапсыру процесі емтихан билетін таңдау түрінде жүзеге асырылады, оған докторант емтихан комиссиясына ауызша жауап беруі керек. Ауызша емтихан өткізу кезінде міндетті түрде комиссиямен жүзеге асырылады.

Ауызша емтихан өткізіледі:

- бекітілген дәрісханада;
- комиссия құрамында.

Емтихан өткізуді бақылау

Оқытушы немесе емтихан комиссиясы:

- емтиханның талабын түсіндіреді,
- билет сұрақтарының қайталанбауын тексереді.

Ұзақтығы

Дайындық уақыты - емтихан алушы немесе емтихан комиссиясы шешеді. Жауап беру уақыты - емтихан алушы немесе емтихан комиссиясы шешеді. Билеттің барлық сұрақтарына жауап беру үшін 15-20 минут ұсынылады.

Емтиханды өткізу кестесі емтихан тапсырушы докторанттар мен оқытушыларға алдын ала белгілі болуы тиіс, яғни бекітілген кестеге сәйкес, бекітілген дәрісханада өткізіледі. Бұл кафедралар мен факультеттердің жауапкершілігі.

Емтихан форматы - офлайн ауызша. Білім алушы «осы жерде және қазір» нақты уақыт режимінде емтихан тапсырады.

Емтиханның ұзақтығы - бекітілген кестеде күні мен уақыты көрсетіледі.

Билеттер докторанттар үшін автоматты түрде жасалады.

Оқытушы

1. Univer жүйесінде «Қорытынды емтихан бағдарламасы» орналастырылады және пән бойынша қорытынды емтихан pdf форматында, онда көрсетілуі керек:

- емтихан өткізу ережелері;

- Бағалау саясаты;
- өткізу кестесі;
- емтихан өткізу платформасы

Маңызды. Емтихан сұрақтарын жариялауға тыйым салынады. Тек қорытынды емтихан бағдарламасында пән бойынша қамтылатын сұрақтар жазылады.

2. Оқытушы міндетті түрде кестедегі емтихан күнін белгілегеннен кейін докторанттарға қорытынды емтиханның ережелері қайда орналасқанын хабарлайды.

Емтихан регламентін жариялайды:

- емтихан тапсырушылардың тәртібі,
- дайындық уақыты,
- жауап беру уақыты;
- қажет болған жағдайда қағазда жауаптардың тезистерін құрастыруға рұқсат береді;
- қаламмен;
- емтихан алушы парақты көрсетуі керек екенін ескертеді.

Оқытушы:

1. емтихан тапсырушының тегін, атын және әкесінің атын жариялайды;
2. емтихан алушыдан жекебасын куәландыратын құжатты көрсетуді сұрайды (жеке куәлік немесе төлқұжат. Емтиханды ID-карта бойынша қабылдауға тыйым салынады);
3. қосымша ақпарат көздерін пайдалануға тыйым салу туралы ескертеді;
4. емтихан комиссиясының төрағасы докторанттың аты-жөнін атайды, емтихан билеті және билет сұрақтарын оқыңыз;
6. комиссия докторант айтқан сұрақтарды кейінгі сауалнама үшін жазады;
7. жауап дайындауға уақыт береді:
  - дайындық уақытын оқытушы және/немесе Комиссия мүшелері анықтайды;
  - комиссия мүшелері мен оқытушы докторанттың дайындық процесін бақылайды;
  - қажет болған жағдайда ескертулер жасау немесе докторанттың жауабын тоқтату (болған жағдайда бұзу актісін жасай отырып, емтихандағы мінез - құлық қағидаларын өрескел бұзу);
  - докторанттың жауаптың конспектісін жасау үшін жобаны пайдалануға рұқсат етіледі;
8. докторанттың билет сұрақтары бойынша сұрайды;
9. докторанттың жауабы аяқталғаннан кейін емтихан тапсырушыға кетуге рұқсат береді;
10. әрі қарай, рәсім топтың әр докторантымен қайталанады.

ДОКТОРАНТТАР

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ. ДОКТОРАНТТЫҢ ЕМТИХАН ТАПСЫРУ ҮШІН КОМИССИЯ ЖЕКЕ ШАҚЫРҒАНҒА ДЕЙІН БИЛЕТ АШУҒА ҚҰҚЫҒЫ ЖОҚ. ТЕК КОМИССИЯНЫҢ ӨТІНІШІ БОЙЫНША ДОКТОРАНТ ӨЗ БИЛЕТІН АШАДЫ.

Емтихан басталған кезде комиссия шақырған докторант өзінің жеке куәлігін көрсетеді.

Маңызды. Емтихан басталар алдында кез келген емтихан билеттерін жариялауға және білім алушыларға жіберуге тыйым салынады.

Ауызша емтихан үшін аттестаттау ведомствқа балл қою уақыты—48 сағат. Сонымен:

1. Емтихан кесте бойынша өткізіледі.
2. Докторанттар мен оқытушы емтихан күні мен уақытын алдын-ала білуі керек.
3. Univer жүйесінде пән бойынша қорытынды емтихан құжатын орналастыруға міндетті.
4. Емтихан басталғанға дейін докторант алдын ала кеңес беру арқылы байланысады.
5. Емтихан комиссиясының төрағасы емтиханның талабын түсіндіреді.
6. 48 сағат ішінде докторант жинаған баллдар аттестаттау ведомствқа қойылады.

Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық мәселелері – 5 кредит.

Емтихан сұрақтары қамтылатын тақырыптар:

Тақырып 1. Табиғатты ұтымды пайдаланудың мақсаттары мен әдістері және қоршаған ортаны қорғау.

Табиғатты ұтымды пайдалану-қарқынды экономикаға тән және ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап белсенді түрде енгізіліп келе жатқан табиғи ресурстарды пайдалану жүйесі. Р. п. геологиялық аспектілері пайдалы қазбаларды игерудің мұндай тәсілдерін таңдауды қамтиды, олар өндірілмеген пайдалы қазбалар кезінде оны барынша толық жоюды, жаңартылатын табиғи ресурстарды (негізінен жер асты суларын) қалпына келтіру үшін жағдай жасауды, жерді қалпына келтіруді, қалдықсыз өндірісті ұйымдастыруды, ал мұндай шешімнің техникалық мүмкіндігі немесе экономикалық тиімсіздігі жағдайында қалдықтарды сақтауды ұйымдастыруды қамтиды, бұл қалдықтарды сақтауды барынша азайтады мұндай іс-шараның зиянды салдары.

Табиғатты ұтымды пайдалану адамзаттың өмір сүру жағдайларын қамтамасыз етуге және материалдық игіліктер алуға, адамның ықтимал зиянды салдарының алдын алуға бағытталған табиғаттың жоғары өнімділігін сақтау, оның ресурстарын қорғау және үнемді пайдалану.

Тақырып 2. Реттеудің конституциялық және халықаралық-құқықтық әдістері табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғау.

Су ресурстары. Су тұрақты даму шектерін анықтайтын ресурс болуы мүмкін. Алайда, адамзаттың қажеттіліктерінің көлемі мен қолда бар су мөлшері арасындағы тепе-теңдік қазірдің өзінде тұрақсыз болып келеді.

Су ресурстарының сапасын жақсарту және қолжетімділігін арттыру бойынша маңызды шаралар - оларды ластаушы заттардан қорғау, өзен жүйелеріне бұзылған ағындардың схемаларын қалпына келтіру, суару мен химиялық заттарды ұтымды пайдалану және атмосфераның өнеркәсіптік ластануын тоқтату.

Азық-түлік. Көптеген елдерде соңғы жылдары халық санының өсуі қарқынды азық-түлік өндірісінің қарқындылығын асып түсті. 1985 жылдан 1995 жылға дейін азық-түлік өндірісі зерттелген 105 дамушы елдің 64-дем демографиялық өсуден артта қалды, Африкада ең нашар жағдай байқалды. Жан басына шаққандағы азық-түлік өндірісі Африканың 46 елінің 31-сниз төмендеді.

Тақырып 3. Табиғатты пайдалану саласындағы заңнаманың жай-күйі және қоршаған ортаны қорғау.

Табиғи ресурстық және экологиялық құқық. Экологиялық құқық-Қазақстан Республикасы құқығының аса маңызды саласы. Бұл құқықтың мәні қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесуі саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейтін құқықтық нормалардың жиынтығы болып табылады. Арнайы табиғат пайдалану, Қазақстан, табиғатты қорғау бақылауы, ауаны пайдалану, мүлік нысаны, қоршаған орта.

Экологиялық құқық-бұл елдің табиғатты пайдалануды әділ реттеу, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғау саласындағы жұмысының бағытын зерттеуге шақырылған қазақстандық құқықтың тәуелсіз саласы. Қоғам мен табиғаттың өзара іс-қимылы саласында қалыптасатын әлеуметтік қатынастар табиғатты қорғау құқығының объектісі болып саналады.

Тақырып 4. Қоршаған ортаны басқару мен қорғаудың нормативтік-құқықтық базасын әзірлеу.

Қазақстан Республикасының аумағы шегінде табиғи ресурстарды пайдалануға және қоршаған ортаға әсерге байланысты шаруашылық және өзге де қызметті жүзеге асыру кезінде қоршаған ортаны қорғау, қалпына келтіру және сақтау, табиғи ресурстарды пайдалану және молықтыру саласындағы қатынастар экологиялық реттеледі (табиғат қорғау) және санитариялық-эпидемиологиялық заңнамасымен, бірінші кезекте - Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексімен" 2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI (бұдан әрі –"Экологиялық кодекс").

Тақырып 5. Қоршаған ортаны басқару және қорғау объектілері мен принциптері.

Қоршаған ортаны қорғау-қазіргі заманның өзекті мәселелерінің бірі. Ғылыми-техникалық прогресс және табиғи ортаға антропогендік қысымның күшеюі сөзсіз экологиялық жағдайдың шиеленісуіне әкеледі: табиғи ресурстардың қоры таусылады, табиғи орта ластанады, адам мен

табиғат арасындағы табиғи байланыс жоғалады, эстетикалық құндылықтар жоғалады, адамдардың физикалық және моральдық денсаулығы нашарлайды, шикізат нарықтары, өмір сүру кеңістігі үшін экономикалық және саяси күрес күшейеді.

Тұрақты экономикалық даму жағдайында кез-келген бағамен пайда табу ғана емес, сонымен қатар заманауи экологиялық таза өндірісті басқару да маңызды. Табиғатты пайдалану-басқарудың ең күрделі нысандарының бірі. Сондықтан экологиялық процестер мен табиғатты пайдалану экономикасын басқаруды зерттеу өте маңызды.

Тақырып 6. Табиғат пайдалану саласындағы жеке және заңды тұлғалардың құқықтары және қоршаған ортаны қорғау.

Арнайы табиғат пайдалану, Қазақстан, табиғатты қорғау бақылауы, ауаны пайдалану, мүлік нысаны, қоршаған орта. Экологиялық құқық-бұл елдің табиғатты пайдалануды әділ реттеу, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғау саласындағы жұмысының бағытын зерттеуге шақырылған қазақстандық құқықтың тәуелсіз саласы. Қоғам мен табиғаттың өзара іс-қимылы саласында қалыптасатын әлеуметтік қатынастар табиғатты қорғау құқығының объектісі болып саналады. Реттеудің экологиялық-құқықтық тәсілі міндеттемелерді, құқық субъектілерінің құқықтық мәртебесін белгілеудің императивті және диспозитивті тәсілдері арқылы көрінеді.

Тақырып 7. Табиғатты пайдалану саласындағы құқықтарды іске асыру.

Экологиялық құқық көздерінің бір түрі министрліктер мен ведомстволардың нормативтік-құқықтық актілері болып табылады. Салалық басқаруды жүзеге асыратын министрліктер мен ведомстволардың актілері тиісті сала шегінде орындау үшін міндетті. ҚР Үкіметінің табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғау саласындағы құзыреті "қоршаған ортаны қорғау туралы" Заңның 7-бабымен регламенттеледі. Ол келесі қаулыларды қабылдады:

- Қоршаған ортаны ластауға рұқсат беру ережесі 2001 жылғы 6 қыркүйектегі №1154;
- 2001 жылғы 27 маусымдағы №885 қоршаған орта және табиғи ресурстар мониторингін ұйымдастыру және жүргізу қағидалары;
- ҚР Министрлер Кабинетінің 1994 жылғы 5 шілдедегі қаулысымен бекітілген ҚР мемлекеттік қорықтары туралы уақытша үлгілік ереже №753.

Экологиялық құқық көздері ретінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы арнайы уәкілетті мемлекеттік органдар тиісті салаларда қабылдаған нормативтік актілер маңызды рөл атқарады: ҚР Мемлекеттік санитарлық қадағалау қызметтері – қоршаған ортаны санитарлық қорғау саласында; ҚР Мемлекеттік стандарты – экологиялық стандарттау саласында және т. б.

Тақырып 8. Экологиялық менеджмент саласындағы міндеттердің орындалуын қамтамасыз ету және қоршаған ортаны қорғау.

Экологиялық менеджмент жүйесі (бұдан әрі-СЭМ) кәсіпорынды басқарудың жалпы жүйесінің бөлігі болып табылады және экологиялық саясатты әзірлеу, енгізу, іске асыру үшін қажетті ұйымдық құрылымды, жоспарлауды, жауапкершілікті бөлуді, практикалық әдістерді, рәсімдерді, процестер мен ресурстарды қамтиды.

Тақырып 9. Табиғи ресурстар мен объектілерге меншік құқығы.

Жер және басқа да табиғи ресурстар ҚР-да тиісті аумақта тұратын халықтардың өмірі мен қызметінің негізі ретінде пайдаланылады және қорғалады. Жер және басқа да табиғи ресурстар жеке, мемлекеттік, муниципалдық және басқа да меншік нысандарында болуы мүмкін. Азаматтардың, заңды тұлғалардың немесе муниципалитеттердің меншігінде емес жерлер мемлекеттік меншікті білдіреді.

Жердің және басқа да табиғи ресурстардың меншік иесі оларды қоршаған ортаға зиян келтірмейтін және басқа адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзбайтын жағдайда еркін иеленеді, пайдаланады және басқарады. алайда меншік иесінің табиғи объектілер мен ресурстарға негізгі құқықтары олардың қоғам үшін ерекше маңыздылығына байланысты шектелуі мүмкін. Ең алдымен, бұл әлеуметтік және экологиялық себептерге байланысты.

Тақырып 10. Табиғатты пайдалану мен қоршаған ортаны қорғаудың экономикалық тетігін әзірлеу.

Табиғатты пайдалану мен қоршаған ортаны қорғаудың экономикалық тетігі — бұл Нормативтік құқықтық актілерде көзделген табиғатты ұтымды пайдалануды және қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз етудің экономикалық шараларының жиынтығы. Табиғат қорғау іс-шараларын жоспарлауды және қаржыландыруды қамтамасыз етуді, табиғи ресурстарды пайдаланғаны үшін төлемдерді құқықтық реттеуді, қоршаған ортаға ластаушы заттардың шығарындыларын, төгінділерін, қалдықтарды орналастыруды және оған басқа да зиянды әсерлерді, қоршаған ортаны неғұрлым тиімді қорғау мақсатында табиғат пайдалану субъектілеріне салықтық, кредиттік және өзге де жеңілдіктер беруді қамтиды.

Қазіргі кезеңдегі Экологиялық қатынастарды құқықтық реттеудің негізгі ерекшелігі қоршаған ортаны қорғауды экономикалық ынталандырумен Ықпал етудің Нормативтік-құқықтық құралдарының үйлесімінде көрінеді.

Тақырып 11. Табиғатты пайдалану мен қоршаған ортаны қорғаудың ұйымдастырушылық-құқықтық механизмі.

Табиғатты қорғау саласындағы заңдарды орындау механизмі тұтастай алғанда нормативтік актілерді орындау механизмімен ортақ белгілерге ие, бірақ сонымен бірге экологиялық қатынастардың ерекшеліктерінен туындайтын бірқатар ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Қоршаған ортаны қорғаудың ұйымдастырушылық механизмі – бұл Заңда бекітілген экологиялық императивті орындауға бағытталған экологиялық-құқықтық нормалар мен экологиялық қатынастар жүйесінде көрінетін Ресейдің экологиялық құқығының тәуелсіз институты.

Экологиялық императив-бұл табиғатты ұтымды пайдалану және қоршаған ортаны қорғау ережелерін мүлтіксіз сақтау жөніндегі талап, оларды орындамау жауапкершілік шараларын қолдануға әкеп соғады.

Қоршаған ортаны қорғаудың ұйымдастырушылық тетігі экологиялық құқықтық қатынастарға әсер етудің әкімшілік-құқықтық әдісіне негізделген.

Тақырып 12. Экологиялық аудит, мониторинг, қадағалау және бақылау

Экологиялық аудит-шаруашылық және өзге де қызмет субъектісінің қоршаған ортаны қорғау саласындағы талаптарды, оның ішінде нормативтер мен нормативтік құжаттарды, халықаралық стандарттар талаптарын сақтауын тәуелсіз, кешенді, құжатталған бағалау және осындай қызметті жақсарту жөнінде ұсынымдар дайындау.

Қарапайым тілмен айтқанда, экологиялық аудит-бұл экология саласындағы үшінші тараптың тәуелсіз сарапшыларын тарту табиғатты қорғау талаптарын сақтау үшін кәсіпорынның қызметін тәуелсіз тексеру және бағалау.

Жағдайды "жаңа" көзқараспен бағалау әрдайым оңай, ал инспектор жасамас бұрын басқа экологиялық мамандардан сәйкессіздіктерді жою бойынша ұсыныстар алу оңайырақ.

Тақырып 13. Табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғау саласындағы ақпараттың рөлі мен маңызы.

Экологиялық ақпаратқа ие болу табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды және осы процеске қатысатын барлық субъектілердің қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету міндеттерін дәйекті және тиімді шешу үшін өте маңызды. Ең алдымен, мұндай ақпарат экономикалық, басқарушылық және басқа шешімдерді дайындау және қабылдау кезінде қажет, оларды жүзеге асыру қоршаған ортаның жай-күйіне теріс әсер етумен байланысты.

Экологиялық ақпарат азаматтарға өздерінің экологиялық құқықтарын қорғау үшін мемлекеттің, кәсіпкерлік құрылымдардың табиғатты қорғау қызметіне араласу үшін қажет, егер олар өздеріне жүктелген міндеттерді орындамаса. Көптеген адамдардың денсаулығына зиян келтіру қаупі бар төтенше жағдайларда қоршаған ортаның жай-күйі туралы ақпаратқа ие болудың ерекше маңыздылығы айқын. Уақтылы ақпараттың болуы ықтимал зиянды азайтуға мүмкіндік береді.

Тақырып 14. Табиғат пайдалану және қоршаған ортаны қорғау саласында ақпарат қалыптастыратын және беретін органдар мен ұйымдар.

Экология саласындағы мемлекеттік басқару деп табиғатты ұтымды пайдалануды және табиғи ортаны қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған тиісті мемлекеттік органдардың атқарушылық-өкімдік қызметін түсіну керек.

Табиғат пайдалануды және табиғи ортаны қорғауды мемлекеттік басқарудың мазмұны қоғамның мүдделерін, мемлекеттің экологиялық саясатын негізге ала отырып айқындалады. Бұл саясат табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету және қолайлы табиғи жағдайлар жасау мақсатында қоғам мен табиғаттың өзара іс-қимылын жетілдіруге бағытталған.

Мемлекет саясатының негізін халықтың денсаулығын қамтамасыз ету; өңірлердің ерекшеліктерін ескере отырып, табиғатты ұтымды пайдалану модельдерін құру; құрғақшылық пен шөлейттенудің әсерін еңсеру; биологиялық әртүрлілікті пайдалану мен сақтауды теңестіру; Арал теңізі бассейніндегі экологиялық жағдайды жақсарту жөніндегі әлеуметтік, экономикалық, экологиялық және басқа да іс-шаралар құрайды; Жер ресурстарын ұтымды пайдалану және қорғау; экологиялық қауіпсіздікті құру.

Тақырып 15. Қоршаған ортаны басқару және қорғау саласындағы жауапкершілік.

Экология саласындағы мемлекеттік басқару деп табиғатты ұтымды пайдалануды және табиғи ортаны қорғауды қамтамасыз етуге бағытталған тиісті мемлекеттік органдардың атқарушылық-өкімдік қызметін түсіну керек.

Табиғат пайдалануды және табиғи ортаны қорғауды мемлекеттік басқарудың мазмұны қоғамның мүдделерін, мемлекеттің экологиялық саясатын негізге ала отырып айқындалады. Бұл саясат табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету және қолайлы табиғи жағдайлар жасау мақсатында қоғам мен табиғаттың өзара іс-қимылын жетілдіруге бағытталған.

Мемлекет саясатының негізін халықтың денсаулығын қамтамасыз ету жөніндегі әлеуметтік, экономикалық, экологиялық және басқа да іс-шаралар құрайды; өңірлердің ерекшеліктерін ескере отырып, табиғатты ұтымды пайдалану модельдерін құру; құрғақшылық пен шөлейттенудің әсерін еңсеру; биологиялық әртүрлілікті пайдалану мен сақтауды теңестіру; Арал теңізі бассейніндегі экологиялық жағдайды жақсарту; жер ресурстарын ұтымды пайдалану және қорғау; экологиялық қауіпсіздікті құру.

Ұсынылатын әдебиеттер тізбесі:

Нормативті құқықтық актілер:

Основная:

1. Елюбаев Ж.С. Недропользование и право в Республике Казахстан: Научно-практическое пособие Алматы: 2019.
2. Косенкова, С. В. Управление природоохранной деятельностью: учебник / С. В. Косенкова, Н. Б. Ефимова. – Волгоград: Волгоградский государственный аграрный университет, 2020. – 180 с.;
3. Лагуткин, А.В. Горное право [Электронный ресурс]: учебник / А.В. Лагуткин. – М.: ООО «Научно-издательский центр ИНФРА-М», 2022. – 268 с. - // Электронно-библиографическая система Znanium.com. – Режим доступа: <http://znanium.com/go.php?id=8510835>.
4. Олейникова А. Я., Степенко В. Е. Горное право России: учебник. - Хабаровск: Издательство Томского государственного университета, 2016.;
5. Богуславский Л.И. Экология и охрана окружающей среды. Законы и реалии США и России. М.: Инфра-М. 2022. 317 с.

Нормативные акты для каждого института в соответствии с темами лекций и семинаров.

Дополнительная:

6. Э. Вагнер, М. Пре, Европейское экологическое право, Институт Экологического права Иоганна Кеплера, Университет Линца, 2022.

Интернет-ресурсы

1. <http://elibrary.kaznu.kz/ru>

2. <https://adilet.zan.kz/kaz/>

3. <https://blog.agrokebety.com/ponyatiye-agrarnogo-prava>

Емтихан тапсыру бойынша нұсқаулық:

Емтихан нысаны - стандартты ауызша офлайн. Ауызша емтихан: дәстүрлі - сұрақтарға жауаптар. Ауызша емтихан - емтихан кестесі бойынша білім алушы оқытушымен немесе емтихан комиссиясының өкілдерімен қабылданады. Комиссия емтиханның басынан бастап аяқталғанға дейін емтиханның талаптарының сақталуын қамтамасыз етеді.

Емтихан форматы - офлайн ауызша.

Емтиханды қабылдау факультет бекіткен кестеге сәйкес қабылданады.

Студенттің ауызша емтихан тапсыру процесі емтихан билетін таңдау түрінде жүзеге асырылады, оған студент емтихан комиссиясына ауызша жауап беруі керек. Ауызша емтихан өткізу кезінде міндетті түрде комиссиямен жүзеге асырылады.

Ауызша емтихан өткізіледі:

- бекітілген дәрісханада;
- комиссия құрамында.

Емтихан өткізуді бақылау

Оқытушы немесе емтихан комиссиясы:

- емтиханның талабын түсіндіреді,
- билет сұрақтарының қайталанбауын тексереді.

Ұзақтығы

Дайындық уақыты - емтихан алушы немесе емтихан комиссиясы шешеді. Жауап беру уақыты - емтихан алушы немесе емтихан комиссиясы шешеді. Билеттің барлық сұрақтарына жауап беру үшін 15-20 минут ұсынылады.

Емтиханды өткізу кестесі емтихан тапсырушы докторанттар мен оқытушыларға алдын ала белгілі болуы тиіс, яғни бекітілген кестеге сәйкес, бекітілген дәрісханада өткізіледі. Бұл кафедралар мен факультеттердің жауапкершілігі.

Емтихан форматы - офлайн ауызша. Білім алушы «осы жерде және қазір» нақты уақыт режимінде емтихан тапсырады.

Емтиханның ұзақтығы - бекітілген кестеде күні мен уақыты көрсетіледі.

Билеттер докторанттар үшін автоматты түрде жасалады.

Оқытушы

1. Univer жүйесінде «Қорытынды емтихан бағдарламасы» орналастырылады және пән бойынша қорытынды емтихан pdf форматында, онда көрсетілуі керек:

- емтихан өткізу ережелері;
- Бағалау саясаты;
- өткізу кестесі;
- емтихан өткізу платформасы

Маңызды. Емтихан сұрақтарын жариялауға тыйым салынады. Тек қорытынды емтихан бағдарламасында пән бойынша қамтылатын сұрақтар жазылады.

2. Оқытушы міндетті түрде кестедегі емтихан күнін белгілегеннен кейін докторанттарға қорытынды емтиханның ережелері қайда орналасқанын хабарлайды.

Емтихан регламентін жариялайды:

- емтихан тапсырушылардың тәртібі,
- дайындық уақыты,
- жауап беру уақыты;
- қажет болған жағдайда қағазда жауаптардың тезистерін құрастыруға рұқсат

береді;

- қаламмен;
- емтихан алушы парақты көрсетуі керек екенін ескертеді.

Оқытушы:

1. емтихан тапсырушының тегін, атын және әкесінің атын жариялайды;
2. емтихан алушыдан жекебасын куәландыратын құжатты көрсетуді сұрайды (жеке куәлік немесе төлқұжат. Емтиханды ID-карта бойынша қабылдауға тыйым салынады);
3. қосымша ақпарат көздерін пайдалануға тыйым салу туралы ескертеді;
4. емтихан комиссиясының төрағасы студенттің аты-жөнін атайды, емтихан билеті және билет сұрақтарын оқыңыз;

6. комиссия студент айтқан сұрақтарды кейінгі сауалнама үшін жазады;
7. жауап дайындауға уақыт береді:
  - дайындық уақытын оқытушы және/немесе Комиссия мүшелері анықтайды;
  - комиссия мүшелері мен оқытушы студенттің дайындық процесін бақылайды;
  - қажет болған жағдайда ескертулер жасау немесе студенттің жауабын тоқтату (болған жағдайда бұзу актісін жасай отырып, емтихандағы мінез - құлық қағидаларын өрескел бұзу);
  - студенттің жауаптың конспектісін жасау үшін жобаны пайдалануға рұқсат етіледі;
8. студенттің билет сұрақтары бойынша сұрайды;
9. студенттің жауабы аяқталғаннан кейін емтихан тапсырушыға кетуге рұқсат береді;
10. әрі қарай, рәсім топтың әр докторанттарымен қайталанады.

ДОКТОРАНТТАР

НАЗАР АУДАРЫҢЫЗ. СТУДЕНТТІҢ ЕМТИХАН ТАПСЫРУ ҮШІН КОМИССИЯ ЖЕКЕ ШАҚЫРҒАНҒА ДЕЙІН БИЛЕТ АШУҒА ҚҰҚЫҒЫ ЖОҚ. ТЕК КОМИССИЯНЫҢ ӨТІНІШІ БОЙЫНША СТУДЕНТ ӨЗ БИЛЕТІН АШАДЫ.

Емтихан басталған кезде комиссия шақырған студент өзінің жеке куәлігін көрсетеді.

Маңызды. Емтихан басталар алдында кез келген емтихан билеттерін жариялауға және білім алушыларға жіберуге тыйым салынады.

Ауызша емтихан үшін аттестаттау ведомствқа балл қою уақыты—48 сағат. Сонымен:

1. Емтихан кесте бойынша өткізіледі.
2. Докторанттар мен оқытушы емтихан күні мен уақытын алдын-ала білуі керек.
3. Univer жүйсінде пән бойынша қорытынды емтихан құжатын орналастыруға міндетті.
4. Емтихан басталғанға дейін докторанттар алдын ала кеңес беру арқылы байланысады.
5. Емтихан комиссиясының төрағасы емтиханның талабын түсіндіреді.
6. 48 сағат ішінде докторанттар жинаған баллдар аттестаттау ведомствқа қойылады.

Бағалау саясаты. Критериалды бағалау: дескрипторларға сәйкес оқыту нәтижелерін бағалау (аралық бақылаумен емтихандарда құзыреттілікті қалыптастыруды тексеру).

Бағалау саясаты:

Критериалды бағалау: дескрипторларға сәйкес оқыту нәтижелерін бағалау, аралық бақылау мен емтихандарда құзыреттіліктің (мақсатпен көрсетілген оқыту нәтижелерінің) қалыптасуын тексеру.

Жиынтық бағалау: аудиторияда жұмыс белсенділігін және қатысуын бағалау; орындалған тапсырманы, СӨЖ-ді (жоба / кейс / бағдарлама/...) бағалау. Қорытынды бағаны есептеу формуласы ұсынылады.

Пән бойынша қорытынды баға келесі формула бойынша есептеледі: $\frac{PK1+PK2}{2} \cdot 0,6 + ИК \cdot 0,4$. Мұнда АБ(РК) – аралық бақылау; ҚБ(ИК) – қорытынды бақылау (емтихан).

Бағалау шкаласы силлабуста беріледі:

Әріптік жүйе бойынша баға	Сандық эквивалент	Баллдары (%-дық көрсеткіші)	Дәстүрлі жүйе бойынша баға
A	4,0	95-100	Өте жақсы
A-	3,67	90-94	
B+	3,33	85-89	Жақсы
B	3,0	80-84	
B-	2,67	75-79	
C+	2,33	70-74	
C	2,0	65-69	Қанағаттанарлық
C-	1,67	60-64	
D+	1,33	55-59	

D-	1,0	50-54	
FX	0,5	25-49	Қанағаттанарлықсыз
F	0	0-24	

Қорытынды бақылауды бағалау критерилерінің рубрикаторы

Пән: «Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық мәселелері».

Форма: ауызша (офлайн).

№	Балл	ДИСКРИПТОРЛАР				
		«Өте жақсы»	«Жақсы»	«Қанағаттанарлық»	«Қанағаттанарлықсыз»	
		90-100%	70-89%	50-69%	25-49%	0-24%
Критерий						
1	Пәннің теориялары мен тұжырымдамаларын түсінуі	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық мәселелері туралы теорияларды, тұжырымдамаларды терең түсіну	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық мәселелері теориялары мен тұжырымдамаларын түсінуі	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды шектеулі түсіну. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер беріледі.	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды теорияларды, түсіну/ түсінбеушілік. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) берілмейді. (дәйексөздер) берілмейді.	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды түсіну/ түсінбеушілік. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) берілмейді. (дәйексөздер) берілмейді.
	Пәннің негізгі мәселелерін	Негізгі ұғымдарын	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің	тұжырымдамаларның шектеулі байланысы. шектеулі қолдану.	байланысы шамалы немесе	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-

	<p>ұғынуы</p>	<p>жақсы байланыстырады. Аргументтерді зерттеудің дәлелдерімен тамаша негіздеу (мысалы, талдау немесе зерттеу, статистикалық талдау негізінде).</p>	<p>теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды ұғымдарын байланыстырады. зерттеудің дәлелдерімен күшейтеді.</p>		<p>жоқ. зерттеулерді аз немесе мүлдем қолданбайды.</p>	<p>әдіснамалық тұжырымдамаларды құқық сұрақтарымен байланысы жоқ. зерттеулерді мүлдем қолданбайды. Сұраққа жауабы мүлдем сай келмейді.</p>
	<p>практикалық ұсынымдар / ұсыныстар</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды құқық бойынша практикалық ұсынымдар мен ұсынады.</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды бойынша практикалық ұсынымдарды және ұсыныстарды ұсынады</p>	<p>Шектеулі практикалық ұсынымдар. Ұсынымдар маңыздылау емес, мұқият талдауға негізделмеген және таяз.</p>	<p>практикалық ұсынымдар аз немесе мүлдем жоқ немесе өте төмен сападағы ұсынымдар.</p>	<p>практикалық ұсынымдар мүлдем жоқ немесе өте төмен сападағы ұсынымдар.</p>

2	<p>теориялары мен тұжырымдамаларын түсінуі</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды туралы теорияларды, тұжырымдамаларды терең түсіну.</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды теориялары мен тұжырымдамаларын түсінуі.</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды шектеулі түсіну. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) беріледі.</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды теорияларды, тұжырымдамаларды үстірт түсіну/ түсінбеушілік. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (дәйексөздер) берілмейді.</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды туралы түсінбеушілік. Негізгі мәтін тақырыпқа сай берілмейді немесе мүлдем жоқ.</p>
	<p>негізгі мәселелерін ұғынуы</p>	<p>Негізгі ұғымдарын жақсы Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды ұғымдарын</p>	<p>тұжырымдамаларның шектеулі байланысы. шектеулі қолдану.</p>	<p>байланысы шамалы немесе жоқ, зерттеулерді аз немесе мүлдем қолданбайды.</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды сұрақтарымен байланысы жоқ.</p>

		ы заңдармен байланыстырады. Аргументтерді зерттеудің дәлелдерімен тамаша негіздеу (мысалы, талдау немесе зерттеу, статистикалық талдау негізінде).	байланыстырады. зерттеудің дәлелдерімен күшейтеді.			зерттеулерді мүлдем қолданбайды. Сұраққа жауабы мүлдем сай келмейді.
	ұсынысы немесе практикалық ұсынымдар / ұсыныстар	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды бойынша практикалық ұсынымдар мен ұсыныстар ұсынады.	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды бойынша практикалық ұсынымдарды және ұсыныстарды ұсынады	Шектеулі практикалық ұсынымдар. Ұсынымдар маңыздылау емес, мұқият талдауға негізделмеген және таяз.	практикалық ұсынымдар аз немесе мүлдем жоқ немесе өте төмен сападағы ұсынымдар.	практикалық ұсынымдар мүлдем жоқ немесе өте төмен сападағы ұсынымдар.
3	теориялары мен тұжырымдамаларын түсінуі	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды теориялары	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды шектеулі түсіну. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды теорияларды, тұжырымдамаларды үстірт түсіну/түсінбеушілік. Негізгі дереккөздерге тиісті және орынды сілтемелер (берілмейді.	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды туралы түсінбеушілік. Негізгі

		Туралы теорияларды, тұжырымдамаларды терең түсіну.	мен тұжырымдамаларын түсінуі.	(дәйексөздер) беріледі.		мәтін тақырыпқа сай берілмейді немесе мүлдем жоқ.
	негізгі мәселелерін ұғынуы	Негізгі ұғымдарын жақсы байланыстырады. Аргументтерді зерттеудің дәлелдерімен тамаша негіздеу (мысалы, талдау немесе зерттеу, статистикалық талдау негізінде).	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды ұғымдарын байланыстырады. зерттеудің дәлелдерімен күшейтеді.	тұжырымдамаларның шектеулі байланысы. шектеулі қолдану.	байланысы шамалы немесе жоқ. зерттеулерді аз немесе мүлдем қолданбайды.	Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды сұрақтарымен байланысы жоқ. зерттеулерді мүлдем қолданбайды. Сұраққа жауабы мүлдем сай келмейді.

	<p>Жазу, стилі, сауаттылығы</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды бойынша практикалық ұсынымдар мен ұсыныстар ұсынады.</p>	<p>Табиғатты қорғау қызметін жетілдірудің теориялық-әдіснамалық тұжырымдамаларды бойынша практикалық ұсынымдарды және ұсыныстарды ұсынады</p>	<p>Шектеулі практикалық ұсынымдар. Ұсын ымдар маңыздылау емес, мұқият талдауға негізделмеген және таяз.</p>	<p>практикалық ұсынымдар аз немесе мүлдем жоқ немесе өте төмен сападағы ұсынымдар.</p>	<p>практикалық ұсынымдар мүлдем жоқ немесе өте төмен сападағы ұсынымдар.</p>
--	--	---	---	---	--	--

Қорытынды бағалауды есептеу формуласы:

+Қорытынды баға (ҚБ) = (Б1+Б2+Б3+Б4+Б5+Б6+Б7+Б8+Б9+Б10) / 6К, мұнда Б – критерий бойынша балл, К – критерийлердің жалпы саны.

Қорытынды баллды есептеу мысалы

№	Балл	«Өте жақсы»	«Жақсы»	«Қанағаттанарлық»	«Қанағаттанарлықсыз»	
		90-100%	70-89%	50-69%	25-49%	0-24%
1.	1 Критерий	100				
2.	2 Критерий		75			
3.	3 Критерий			60		
4.	4 Критерий				45	
5.	5 Критерий	100				
6.	6 Критерий				49	
	Қорытынды %	200	75	60	94	200+ 75 + 60 + 94= 429 429 / 6 критерийлер =71,5 Қорытынды балл в % = 72

Есептеу кезінде алынған пайызға сүйене отырып, біз бағаны бағалау шкаласымен салыстыра аламыз.

72 балл 70 балдан 89 балға дейін, бұл бағалау шкаласына сәйкес «**Жақсы**» санатына сәйкес келеді.

Осылайша, осы есептеуде жоба дәстүрлі бағалау шкаласы мен ECTS-ге ауыстыра отырып, білімалушылардың оқу жетістіктерін есепке алуды бағалаудың балдық- рейтингтік әріптік жүйесіне сәйкес

«**Жақсы**», **72 балға** бағаланатын болады